

Олеся ІСАЮК,

orcid.org/0000-0001-6339-0438

доктор гуманітарних наук, науковий співробітник

Національного музею-меморіалу пам'яті жертв окупаційних режимів «Тюрма на
Лонцького», науковий співробітник

Центру досліджень визвольного руху (Україна, Львів) isaiuk.o@gmail.com

РОЛЬ КЕРІВНИКА МЕРЕЖІ ВЗАЄМОДОПОМОГИ В АУШВІЦІ НА ПРИКЛАДІ МИКОЛИ КЛИМИШИНА І ГРУПИ ЧЛЕНІВ ОУН(Б), УВ'ЯЗНЕНИХ В КОНЦТАБОРІ АУШВІЦ (1942 – 1944 рр.)

Основною проблемою, розглянутою в статті, є роль керівника підпільної мережі взаємодопомоги в'язнів у концтаборі Аушвіц на прикладі Миколи Климишина як підпільного лідера групи ув'язнених у Аушвіці членів ОУН (б). На відміну від поширеного стихійного формування таких мереж, у випадку групи членів ОУН (б), ця мережа була сформована свідомо, опираючись на конспіративні навички учасників мережі та довоєнний досвід перебування у тюрмах.

Микола Климишин був підпільним провідником членів ОУН (б) в Аушвіці найдовше з-поміж усіх, хто займав цей пост. Він зумів, використовуючи конспіративні навички свої і своїх підлеглих та власні контакти, створити дієву систему оповіщення, збору та розподілу ресурсів, передусім їжі, забезпечити співтоваришам роботу у приміщеннях, що страхувало від фізичного виснаження. Поступово дія мережі, очолюваної Миколою Климишином, поширилася також на Аушвіц II (Біркенау) і охопила жіночу групу членів ОУН (б), які були ув'язнені у жіночому таборі. Мережа взаємодопомоги, очолювана М. Климишином, охопила також частину остарбайтерів – вихідців з Центральної України. Загальним підсумком зусиль М. Климишина було те, що більшість ув'язнених членів ОУН (б) пережили ув'язнення в Аушвіці.

Ключові слова: Аушвіц, мережа взаємодопомоги, підпілля, нацистська окупація, тактика виживання.

Літ. 9.

Olesia ISAIUK,

PhD (History), Researcher of the National Museum-Memorial of victims of occupational regimes

«Prison in Lontskyi St.» and the Liberation Movement Studies Center

(Ukraine, Lviv) isaiuk.o@gmail.com

THE ROLE OF THE MUTUAL HELP NETWORK LEADER IN AUSCHWITZ AT THE EXAMPLE OF MYKOŁA KLYMYSHYN AND THE GROUP OF OUN(B) MEMBERS IMPRISONED IN AUSCHWITZ (1942 – 1944)

The main issue covered by this article is the role of the leader of underground prisoners' network for mutual help in Auschwitz (in Polish – Oświęcim). As an example, the fate of Mykola Klymyshyn, the leader of imprisoned OUN(B) members, is considered. The formation of such a kind of mutual help network was a necessary element for group tactics of survival. The leader of this network had a task to coordinate resource-sharing, to prevent repressions against his group and/or its separate members and – in case of need – to represent the group's interests before other groups. In the case of the imprisoned OUN(B) members, this scheme went through some modifications, as the Ukrainian nationalists considered the Nazi occupation administration as basically hostile, thus, forming an underground network by them was not accidental but on purpose. Mykola Klymyshyn was the leader of underground OUN(B) prisoners' network longer than anybody else. Using the habits of conspiracy of his colleagues and of his own and, in addition, his personal contacts, he managed to organize the effective system of communication and notification, to get and share the resources (first of all food), to find relatively easy jobs within buildings to prevent them from physical exhaustion. Soon the mutual help network led by Klymyshyn spread its activity in Auschwitz II (Birkenau) and embraced the OUN(B) female group. It also found a way to help some Ostarbeiters taken from the Central Ukraine. As a result, most of imprisoned OUN(B) members managed to survive in Auschwitz.

Key words: Auschwitz (Oświęcim), network of mutual help, underground, Nazi occupation, survival tactics

Ref. 9.

РОЛЬ РУКОВОДИТЕЛЯ СЕТИ ВЗАИМОПОМОЩИ В АУШВИЦЕ НА ПРИМЕРЕ НИКОЛАЯ КЛЫМЫШЫНА И ГРУППЫ ЧЛЕНОВ ОУН (Б), ЗАКЛЮЧЕННЫХ В КОНЦЛАГЕРЕ АУШВИЦ (1942 – 1944 гг.)

Основной проблемой, рассматриваемой в статье, является роль руководителя подпольной сети взаимопомощи заключенных в концлагере Аушвиц на примере Микола Климичина как подпольного лидера группы заключенных в Аушвице членов ОУН (Б). В отличие от распространенного стихийного формирования таких сетей, в случае группы членов ОУН (Б) эта сеть была сформирована сознательно, опираясь на конспиративные навыки участников сети и довоенный опыт пребывания в заключении.

Микола Клымышин был подпольным проводником членов ОУН (Б) в Аушвице дольше всех, занимавших этот пост. Он сумел, используя конспиративные навыки свои и подчиненных, а также и собственные контакты, создать действующую систему оповещения, сбора и распределения ресурсов, прежде всего пищи, обеспечить сотоварищам работу в помещениях, что страховало от физического истощения. Постепенно действие сети, возглавляемой М. Клымышиным, распространилось также на Аушвиц II (Биркенау) и охватило женскую группу членов ОУН (Б), заключенных в женском лагере. Сеть взаимопомощи, возглавляемая М. Клымышиным, охватила также часть остарбайтеров – выходцев из Центральной Украины. Конечным итогом усилий М. Клымышина было то, что большинство заключенных членов ОУН (Б) пережили заключение в Аушвице.

Ключевые слова: Аушвиц, сеть взаимопомощи, подполья, нацистская оккупация, тактика выживания.

Лит. 9.

Постановка проблеми. Українці були одною з багатьох етнічних груп, які були представлені в Аушвіці, але були, здається, єдиною, яка була внутрішньо поділена на підгрупи на підставі довоєнної державної приналежності. Це, зі свого боку, спричинило внутрішню поділеність у досвіді і манері поведінки, та політичних переконань. Наступним наслідком було «розмиття» основної маси українців між іншими спільнотами, сформованими на підставі належності до однакової категорії в'язнів (радянські військовополонені або остарбайтери) або політичної належності (наприклад, громадяни СРСР чи Польщі). Єдиним винятком, тобто українською групою, яка зберегла в Аушвіці внутрішню солідарність та сформувала мережу взаємодопомоги на підставі українського походження, своєрідного «земляцтва», стала порівняно невелика група членів Організації Українських Націоналістів (бандерівців).

Перша група членів ОУН прибула в Аушвіц 20 липня 1942 р. і була привезена з Кракова [3, 106]. Наступна, чисельністю 24 особи, прибула звідти ж 8 серпня того ж року [3, 108]. Найбільша група членів ОУН була привезена зі Львова на початку листопада 1943 р. [3, 111–112].

Основною внутрішньотабірною схемою організації була мережа взаємодопомоги за принципом спільного походження. Такі мережі, за ствердженням дослідника теми опору у концтаборах, К. Дуніна-Вонсовича, це була тільки перша стадія формування підпільних мереж в'язнів [6, 57]. Зазвичай вона виникла стихійно, «знизу», поступово вибудовувалися контакти, з допомогою яких унікалі роботи, роздобували додаткову пайку їжі, знаходили фізично легшу роботу. Досить швидко відбувся розподіл функцій всередині мережі, який чітко корелював з об'єктивними можливостями конкретного в'язня – учасника групи.

У ході розвитку мережі взаємодопомоги поступово виникала потреба лідера, якому можна було б делегувати координацію, керування і управління механізмами допомоги. У випадку членів ОУН (Б), ув'язнених у Аушвіці, таким лідером став Микола Климичин.

Це передбачало взяття на себе обов'язків з координації усіх зусиль зі взаємної допомоги та відповідальності за виживання якнайбільшої кількості в'язнів з-поміж підопічних. Фактично, обрання керівника означало остаточне перетворення стихійної мережі на підпільну організацію. Прямим наслідком цього було зростання ризику для всіх учасників і особливо – для керівника такої мережі, оскільки за участь у таємній організації покаранням була тільки смерть.

Більшість керівників мереж опору всередині концтабору були відомими та авторитетними політичними діячами у власних країнах та середовищах ще до війни. Микола Климишин не був винятком з цього правила – до Другої Світової війни він був активним членом ОУН, співучасником успішного замаху на міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького. Безпосередньо перед арештом він очолював Північну похідну групу. У концтабірних умовах це ставило їх у особливо складне становище – вони були під особливим негласним наглядом адміністрації табору. Ці обставини суттєво підвищували ризик загибелі, існував ризик, що авторитетного серед власної спільноти в'язня використають як заложника або стратять у разі непокори «його» групи». Класичним прикладом є доля ув'язненого у концтаборі командира Армії Крайової Стефана Ровецького «Грота», якого, найімовірніше, розстріляли після початку Варшавського повстання [9].

У випадку Миколи Климишина слід також мати на увазі кілька особливостей групи ув'язнених членів ОУН(б) на фоні всіх інших груп в'язнів у Аушвіці, які впливали з того, чим ОУН(б) була до моменту масових арештів осені 1941 р. На відміну від більшості в'язнів, члени ОУН(б) до 1941 р. безперервно жили і діяли в умовах підпілля і конспірації. В умовах концтабору це давало можливість відносно швидко налагодити конспіративну мережу без етапу «спроб і помилок», що було майже неодмінним елементом у випадку мереж, які склалися з людей, котрі до потрапляння у концтабір не стикалися з нормами конспірації. У підпільних організаціях зазвичай велика роль керівника, а сама структура організована за ієрархічним принципом. ОУН(б) не була винятком з цього правила. В умовах концтабору ця норма давала можливість швидко зорганізуватися, розподілити повноваження і, отже, виграти час на втілення обраної тактики виживання.

Для успішного формування мережі взаємодопомоги у концтаборі мала значення також психічна та емоційна рівновага [8]. В'язні з високою мотивацією чинити опір та виживати зазвичай виявлялися успішнішими у виживанні. У випадку ОУН(б) висока мотивованість пережити концтабір ґрунтувалася на позиціонуванні нацистів як ворогів, від яких не слід чекати нічого доброго. Ув'язнення у концтаборі розумілося як закономірна помста ворога. У такій системі цінностей вижити у нацистському таборі смерті прирівнювалося до невеликої перемоги над ворогом і, відповідно, наближення до стратегічної мети. Практичний сенс подібного способу мислення допомагав уникнути стадії розгубленості і емоційного шоку, як мінімум, суттєво послабити її і тим самим, знизити небезпеку психічного зламу, який часто призводив до загибелі.

Мета статті полягає у спробі розглянути усі згадані вище обставини на прикладі Миколи Климишина. Основними запитаннями, відповідь на які здатна суттєво доповнити не тільки знання про концтабірний побут членів ОУН(б), а й тему визвольного руху загалом, є ступінь впливу Миколи Климишина на перебіг подій, а також співвідношення об'єктивних концтабірних умов та звичних для ОУН механізмів взаємної організації та тактичних методів конспірації у організації Миколою Климишином життя «Бандерагрупе» у Аушвіці.

Аналіз досліджень. Основне джерело до теми – спогади колишніх в'язнів, тому майже єдиним доступним методом дослідження є фактична реконструкція перебігу подій на основі спогадів та даних про історію і побут Аушвіцу. Останні допомагають прояснити неясні місця та ідентифікувати осіб, щодо яких у спогадах виникла плутанина.

Аналіз відомостей, які висвітлюють діяльність Миколи Климишина як ситуативного провідника групи членів ОУН(б) в Аушвіці, дають можливість проаналізувати місце неформального лідера у системі відносин, яка склалася у концтаборі, та роль такого лідера у внутрішній організації групи, у виживанні її окремих членів. З іншого боку, усі ці деталі дають можливість глибше проникнути у нюанси реалій життя в Аушвіці.

Виклад основного матеріалу. Микола Климишин зайняв посаду неофіційного для зовнішнього світу лідера практично після власного приїзду в Аушвіц, приблизно у серпні–вересні 1942 р., наскільки можна встановити, зіставляючи тексти свідчень. Першим провідником українців, а, точніше, членів ОУН(б) в Аушвіці, за текстом самого Миколи Климишина, був Степан Ленкавський [2, 97]. Климишин випадково зустрів Ленкавського наприкінці першого дня свого перебування в Аушвіці. Ленкавський, який прибув до Аушвіцу з першою групою 20 липня 1942 р., був виснажений і хворий. Вважаючи, що він уже приречений і не переживе табору, заявив

Климишину, що хоче передати йому керівництво [2, 97]. Климишин не хотів погоджуватися, аргументуючи загрозою для себе з боку поляків.

З тексту спогадів незрозуміло, чим, зрештою, закінчилася розмова. Судячи з того, що практично всі автори спогадів ідентифікують М. Климишина, за висловом М. Марунчака, як «конспіративного старосту українців в Аушвіці» [3, 104] передача повноважень таки відбулася, якщо не тоді, то протягом найближчого часу.

На авторитет Климишина впливало два фактори. Насамперед, він був найстарший – 1909 р.н. – серед усіх, хто прибув у липні–серпні 1942 р. Як писав сам М. Климишин у спогадах, «Я був найстаршим з них і повинен був їм дати приклад у тяжку хвилину» [2, 93]. Також він був одним з найбільш високопоставлених членів Організації серед обох груп – безпосередньо перед арештом у вересні 1941 р. він командував Північною похідною групою. Усе це робило його приналежним до групи т.зв. «сеньйорів» [3, 108]. Крім Миколи Климишина, до цієї групи належали Михайло Кравців, Лев Ребет, Роман Малащук, Данило Чайковський, Борис Вітошинський [3, 109].

Пізніше, після того, як усіх ув'язнених членів ОУН (б) розмістили у бараці номер 17, що відбулося десь наприкінці 1942 р., «штубовим», тобто старшим по окремій кімнаті було призначено Лева Ребета. Склалася ситуація, коли один із «сеньйорів» займав офіційну посаду у табірній ієрархії, а інший – утримував підпільне старшинство. Очевидно, саме це мав на увазі Микола Климишин, пишучи, що «дуже було незручно, що я був провідником нашої групи, а Ребет був штубовим» [2, 141]. На пропозицію М. Климишина було проведено імпровізовані вибори, і Л. Ребет став також неофіційним провідником ОУН(б) в Аушвіці.

Незабаром відбулися дві події, які поставили під сумнів авторитет Л. Ребета як конспіративного командира в умовах Аушвіцу. Спочатку один з в'язнів-членів ОУН(б), Михайло Кравців виявився записаним у список тих, які мали бути відправлені з найближчим транспортом до іншого концтабору, хоча на той момент усі члени «Бандерагрупе» мали перебувати постійно в Аушвіці І. В останній момент Микола Климишин встиг переговорити з тими, хто формував список, і повідомити їм, що Кравців належить до групи, яка має повністю залишитися в Аушвіці [2, 141]. У другому випадку Володимир Дейчаківський мав бути прилюдно покараний фізично, але у цьому випадку Микола Климишин уже не міг нічим зарадити, оскільки довідався про це занадто пізно [2, 141]. Зрештою, на вимогу всіх Микола Климишин повторно взяв на себе обов'язки провідника і був ним до грудня 1944 р. Перед тим, як його мали звільнити 19 грудня 1944 р., він передав своїх повноваження Івану Бойкові [2, 163].

Микола Климишин, здається, єдиний, у чіх спогадах можна знайти настільки детально розписану історію того, у який спосіб «Бандерагрупе», зосереджена у Аушвіці, вирішила питання лідерства і кому делегувала повноваження. Усі інші мемуаристи цієї теми називають Миколу Климишина як єдиного беззмінного «конспіративного старосту». Це досить логічно у випадку тих, хто прибув в Аушвіц у одній групі з Миколою Климишином (8 серпня 1942 р.) і ще пізніше – якщо прийняти, що історія з Ребетом мала місце восени 1942 р. Навіть якщо ситуація навколо передачі повноважень «підпільного провідника» мала місце взимку–весною 1943 р., а це цілком можливо, оскільки єдина часова прив'язка – свідчення, що це відбулося після перенесення усіх «бандерівців» до 17 бараку, що сталося внаслідок розслідування обставин загибелі братів Бандер, проведеного на вимогу італійської сторони [4, 36]. Але малозрозуміло, чому про цю подію – і взагалі про момент повноважень провідника – нічого не пишуть у своїх мемуарах Петро Мірчук та інші авторитетні члени групи, які прибули у першій групі і пережили ув'язнення. Також складається враження, начебто ув'язнені «бандерівці» доволі довго не могли поділити повноваження – хоча у свідченнях решти групи немає згадок про епізоди, якими можна було б аргументувати таке припущення. Наразі дослідник не має іншого варіанту, тільки сприймати на віру слова Миколи Климишина як учасника, що найбільш детально описав перебіг подій.

Як уже зазначалося, дотабірне минуле визнаних авторитетів тих чи тих груп могло нести небезпеку, оскільки ставило такого керівника під загрозу особливого нагляду з боку адміністрації Аушвіцу. Крім неї, існувала також можливість агресії, до замаху на життя включно, з боку груп в'язнів, які представляли конкурентну чи ворожу групу на підставі довоєнного досвіду. У випадку Миколи Климишина такою групою були ув'язнені польського походження, які складали велику,

чисельно домінуючу серед в'язнів групу, якій він був відомий як чільний діяч ОУН та співучасник замаху на Броніслава Перацького. Небезпека зі сторони поляків проявилася з перших годин перебування у Аушвіці – Борис Вітошинський, один з групи, привезеної за три тижні до групи Климишина, попередив: «За тобою, Миколо, поляки шукають. Хотять тебе вбити за Перацького» [2, 91]. Климишина врятувала випадковість – у тому ж транспорті до Аушвіцу привезли аптекаря з Кракова, якого перед Варшавським процесом змусили підписати фальшиві показання, начебто Климишин перед замахом купував у його аптеці засіб від болю в горлі, який мав властивості легкозаймистого вибухового матеріалу. Ці свідчення стали підставою для винесення вироку Климишину. Самому аптекареві не дозволили публічно відкликати свідчення і в результаті він відчував власну провину у тому, що невинна людина отримала вирок. Климишин розповів йому про небезпеку, яка нависла над ним.

Наступного дня, під час процедури запису особистих даних і присвоєння номерів, Климишин зумів замаскуватися під вихідця з Центральної України. Але це маскуванню абсолютно не виправдовувало себе під час заповнення ідентифікаційної картки, тому він заздалегідь домовився з Гошковським, що той буде триматися поруч і у потрібний момент пояснить ситуацію своїм землякам. Розрахунок себе виправдав – Гошковський устиг втрутитися і, розповівши свою історію, фактично врятувати життя Климишину [2, 92–93].

Крім усього іншого, керівник підпільної групи мусив подбати про власне фізичне виживання. У випадку Миколи Климишина фактором, який сприяв у цьому, було володіння німецькою мовою. Після ідентифікації відбувався розподіл в'язнів серед так званих робочих команд. Миколу Климишина, відповідно до інформації, яку він розповів про свій фах, відрядили до команда [Тут вжито назву, прийняту серед політв'язнів, Н.в. – «командо» – О.І.] «покоєвих малярів». Керівник команда, випадково виявивши, що в'язень добре знає німецьку мову, доручив Климишину скласти список усіх в'язнів у команді та наглядати за тим, щоб усі вони наступного ранку були на місці [2, 94]. Наступним, хто скористався знаннями М. Климишина, був т.зв. штубовий, тобто наглядач над порядком у т.зв. «штубі», тобто окремій великій кімнаті бараку – той попросив, щоб Климишин пояснив в'язням, що всі повинні пришити собі до одягу номери [2, 95]. Після цього усіх почали дресировувати виконувати звичні для концтабору команди, під час чого штубовий знову, використовуючи знання Климишина, передав йому все, що стосувалося керівництва т.зв. «муштрою». За цим заняттям усіх застав лагерельтестер, тобто староста табору, який наступного дня відправив Климишина на фізично легку роботу [2, 94]. Удруге знання німецької мови допомогло Климишину опинитися на неважкій фізично роботі, яка сама собою збільшувала шанси на виживання, у 1943 р., коли зросла кількість ув'язнених з України і, очевидно, країн у складі СРСР загалом. Зазвичай ці в'язні не знали німецької мови, яка була мовою оформлення документів у Аушвіці і, щоб з їхніх слів записувати дані у в'язничні картки, були потрібні ті, хто знав і українську чи російську, і ті, хто володів німецькою настільки, щоб без ускладнень писати. У результаті кілька ув'язнених сленів ОУН(б), серед них і Климишини, потрапили до реєстраційного бюро [2, 114]. За стандартами Аушвіцу, ця робота мала велику перевагу для тих, кому слід було знати, хто прибув до табору або кого відправляють в інші концтабори. Робота у реєстраційному бюро давала можливість впливати на формування списків на т.зв. транспорту, тобто перевезення до інших концтаборів та впливати на долі окремих в'язнів через контакти безпосередньо з представниками адміністрації Аушвіцу.

Це виявилось дуже цінним, оскільки у ситуації постійного дефіциту будь-якого ресурсу та постійної загрози фізичної загибелі функції та повноваження Миколи Климишина як провідника звелися до координації безперервної взаємної допомоги між членами групи та попередження висилки когось з «Бандерагрупе» на так званий транспорт до іншого концтабору або потрапляння до відібраних для знищення. Першим досвідом координації взаємодопомоги стала «організація» взуття для співтоваришів. Стандартним взуттям для в'язнів Аушвіцу були так звані «дерев'янки», тобто дерев'яна підшва, яка кріпилася до ноги шнурами. Крім того, що таке взуття було важким і незручним, воно ще й натирало ноги, а взимку його носіння могло закінчитися обмороженням. Протягом перших днів «на роботі» Микола Климишин випадково знайшов у покинутому бараці купу справжнього взуття, і того, доки половина групи виконувала роботу, для якої їх вирядили,

друга у бараку займалася сортуванням взуття для себе і решти [2, 103]. У результаті майже всі члени «Бандерагрупе» отримали взуття, у якому можна було ходити.

«Організація» взуття та їжі, зрештою, не була чимось винятковим, характерним винятково для ув'язнених членів ОУН (б), оскільки нею займалися всі в'язні. Єдине, що відрізняло у цьому сенсі «Бандерагрупе» від решти в'язнів, це більш-менш чітка система координації такої допомоги. Якщо у більшості випадків «організація» відбувалася стихійно, за принципом – «тягну, що лежить, а там побачимо», у випадку «Бандерагрупе» орієнтувалися на «організацію», а пізніше розподіл між учасниками групи конкретних ресурсів, в основному їжі.

З часом Микола Климишин виробив своєрідну процедуру для перевірки того, хто чого потребує. За спогадами Василя Кардаша, виглядало все більш-менш так: щовечора, перед тим, як вимикали освітлення, Климишин за чергою обходив усіх в'язнів-українців, кого міг, причому не тільки членів ОУН(б), а й не членів, як правило, колишніх оstarбайтерів родом з Центральної та Західної України, і розпитував, чи вони мають їжу, взуття, верхній одяг. Як правило, не задовольнявся ствердними відповідями, а просив показати, очевидно, передбачаючи, що частині признатися у відсутності того чи того не дозволить гордість. Після такої перевірки, яка давала інформацію про потреби конкретних в'язнів, Климишин давав завдання так званим «старим номерам», тобто тим, які вже якийсь час перебували в таборі, роздобути те чи інше, залежно, які у кого були можливості [1, 734]. Сам Климишин доволі часто використовує у спогадах формулювання на зразок «мене не повідомили», «мені не сказали» [2, 140–141], що додатково свідчить про існування серед членів ОУН (б) в Аушвіці внутрішньої системи оповіщення про важливе. Ще одним постійним елементом координованої взаємодопомоги було запасання хліба. Додаткові порції віддавали ті члени групи, які працювали на кухні і там могли підживитися [2, 110]

Організація допомоги з часом була розширена на колишніх оstarбайтерів та військовополонених з Червоної армії, уродженців Центральної та Східної України. Більшість «бандерівців» сприймали це, як продовження і реалізацію, в міру можливостей, постулату про соборність української нації [4], але не виключено, що свою роль зіграла особиста симпатія Миколи Климишина до наддніпрянців загалом. За свідченням Василя Кардаша, «а хлопців «зі Сходу» він як рідних братів приводив до нас на штабу і чим міг – допомагав» [1, 736]. Сам Микола Климишин аргументував свою позицію так: «Між ними були й не-члени ОУН ... та ми зтого не робили різниці, з уваги на особливі умовини. Ми всі були в'язнями концентраційного табору» [1, 124].

Основним напрямом діяльності Миколи Климишина стало використання своїх зв'язків для того, щоб поступово скупчувати у одному місці всіх приналежних до «Бандерагрупе», а в разі потреби – допомагати уникати окремим членам групи вивезення в інші концтабори та потрапляння під так звані «селекції», тобто відправки виснажених і непридатних до роботи, з точки зору адміністрації Аушвіцу, в'язнів у газову камеру. Така практика повністю себе виправдовувала, оскільки в умовах концтабору ніяка «організація» не допомагала, якщо в'язень чи група в'язнів перебували у несприятливій ситуації, або ж була розрізнені між загалом. Постійною практикою було влаштування співтоваришів на роботи, які не вимагали фізичної сили і виконувалися у приміщеннях.

У кількох випадках Микола Климишин спробував врятувати хворих учасників «Бандерагрупе». Суть полягала в тому, що в'язні, які захворіли на тиф або туберкульоз, були під загрозою бути вбитими уколом фенолу під маскою «лікування» у табірному шпиталі. Одного з таких хворих, Миколу Ковалю, планувалося переховувати на піддашші одного з бараків. План закінчився неуспіхом, тому що на так званому апелі (перекличці) мали бути присутні усі без винятку в'язні. Під час апелю виявилось, що М. Коваль хворий і в результаті його негайно відправили до табірної лікарні, де він і загинув [2, 111]. Другу спробу порятунку хворого Микола Климишин зробив у випадку хворого на туберкульоз Андрія Пасічника. Пасічник порівняно довгий час перебував у табірній лікарні, де його переховував Леонід Мостович, але під час «селекції» у шпиталі (імовірно, останньої, яка відбулася восени 1943 р.) Пасічника очікувано відправили в газову камеру. Оскільки у таких випадках не діяли жодні хитроці на кшталт підміни номерів в'язнів у списках, Микола Климишин прийняв рішення просити про викреслення Пасічника з «чорного списку» безпосередньо працівника адміністрації, Гергарда Паліча. У підсумку Климишин

добився свого – найімовірніше, Паліч був шокований сміливістю в'язня, яким був Климишин [2, 118]. Але ця спроба теж закінчилася невдало – хоча хворий уник газової камери, але був убитий уколом фенолу [2, 119].

Хоча зазвичай Микола Климишин робив усе, що міг, щоб врятувати співтоваришів і підлеглих від транспорту, ситуація змінилася у другій половині 1944 р. Стало зрозуміло, що Аушвіц буде захоплений радянською армією, а це означало ризик для в'язнів бути вбитими перед звільненням. Тому під час формування транспорту до Дахау було вирішено, що священники, присутні у групі, повинні їхати з транспортом [2, 159].

У жовтні 1943 р. до Аушвіцу привезли групу в'язнів зі Львова, серед яких було чимало членів ОУН(б) [3, 111–112]. Їх розмістили у Аушвіц II, відомому під назвою Біркенау, де умови були значно гірші, порівняно з основним табором. Микола Климишин вирішив спробувати підлаштувати переведення всієї групи у основний табір. Для цього він, за власними спогадами, використав знайомство зі співробітником т.зв. політичного відділення, яке було, по суті, внутрішньотабірною політичною поліцією, Клаусом Дилевським. Своє прохання Климишин обґрунтував тим, що новоприбулі належать до «Бандерагрупе», яку після трагедії братів Бандер належало утримувати разом. Після розмови з ним той через власні канали влаштував переведення [2, 12–124]. Серед тих, кого вдалося таким чином врятувати, були Василь Кардаш [1, 734] і Павло Шевчук [6, 503]. У викладі останнього ця операція виглядала так: «Наші друзі з першої групи у головному лягрі Авшвіцу однак не спали. По двох тижнях знов появився в біркенав наш пристійний друг – це був Данко Зор'ян [Найімовірніше, йдеться про Богдана Комарницького – О. І.], який разом з «Беріцом» [Табірна кличка Бориса Вітошинського – О. І.] та М. Климишином і Зенком Винницьким працював у головній картотеці лягру. ... Данко доручив мені зробити список всіх в'язнів нашої групи... Список при допомозі Петра Башука мені вдалося зладити на час. Я списав включно з кількома українцями, що сиділи не з політичних причин. Другого дня цей весь список забрав Данко... Два дні пізніше всіх нас перевезли з Біркенав до головного лягру Авшвіц і запакували на 11-ий – перехідний квартанний блок» [6, 503–504].

Дещо пізніше, за допомогою підкупу одного з працівників політичного відділу вдалося влаштувати десятох дівчат-українок на роботу в кухні [5, 573]. Оскільки влаштував цю операцію саме М. Климишин, не виключено, що він знову скористався контактом з Дилевським.

Справжнім викликом для організаторських умінь Миколи Климишина було прибуття до Аушвіцу групи дівчат та жінок – членкинь ОУН (б). Як членкині Організації, вони мали повне право розраховувати на допомогу товаришів. Але існувала суттєва перешкода – жінки опинилися у відділенні Аушвіц-Біркенау, яке було рошташоване на відстані трьох кілометрів від основного табору і куди вхід в'язням-чоловікам був заборонений. Використали факт, що пральня була спільна для обох таборів. У пральні працював один з приналежних до «Бандерагрупе» Олекса Пилипенко [В інших варіантах написання це прізвище звучить, як Пелипонько – О. І.]. Через нього організували передачі потрібних речей у жіночий табір – на жаль, ще невідомо, хто відповідав за отримання передач серед жінок.

Такий спосіб мав один недолік – через пральню було майже неможливо передавати їжу, а це був основний ресурс для виживання в Аушвіці. Використали факт, що спільним між чоловічим та жіночим таборами була не тільки пральня, а й деякі медичні інструменти, наприклад, стерилізатор, конструкція якого дозволяла проносити продукти. Подібні речі курсували між Аушвіц I і Аушвіц II в середньому щотижня. За дорученням керівництва один з в'язнів, Михайло Марунчак, повідомив працівника ревіру (табірної шпиталю) санітара СС Шерпе про власне бажання транспортувати стерилізатор. Шерпе був вибраний не випадково, оскільки, на відміну від більшості есесівців, ставився до в'язнів більш-менш людяно. В результаті домовленості з Шерпе, який виконував роль конвоїра, М. Марунчак проніс усередині стерилізатора масло [3, 126–127].

Висновки. У результаті всіх зусиль Миколі Климишину вдалося сформувати відносно добре налагоджену систему взаємного інформування та допомоги. З часом ефективність і рівень контактів невеликої групи ув'язнених в Аушвіці членів ОУН дозволила навіть проводити операції, які вимагали зв'язку з підтабором Аушвіц II, так званим Аушвіц-Біркенау. З міркувань об'єктивних обставин основним напрямом діяльності Миколи Климишина на посаді підпільного провід-

ника групи членів ОУН(Б) в Аушвіці зосередилася на зусиллях, спрямованих на концентрацію всіх членів ОУН(Б) із середовища в'язнів у одному місці і підтримання між ними постійного контакту, що давало можливість швидко реагувати і в разі потреби допомагати у складній ситуації. Підсумком цієї діяльності стало те, що група членів ОУН(Б) пережила ув'язнення в Аушвіці без великих втрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Кардаш В. Справжній друг і провідник / Василь Кардаш // У боротьбі за українську державу. – Львів, 1992. – С. 731–738.
2. Климишин М. В поході до волі / Микола Климишин. – [Б.м.], [б.д.]. – Т. 2. – 386 с.
3. Марунчак М. Українські політичні в'язні в нацистських концентраційних таборах / Михайло Марунчак. – Вінніпег, 1996. – 364 с.
4. Мірчук П. У німецьких млинах смерті / Петро Мірчук. – Лондон, 1957. – 236 с.
5. Пасічняк В. Прозірки з мого твердого життя / Василь Пасічняк // У боротьбі за українську державу. – Львів, 1992. – С. 569–575.
6. Шевчук П. Один день перед визволенням / Павло Шевчук // У боротьбі за українську державу. – Львів, 1992. – С. 501–506.
7. Dunin-Wasowicz K. Ruch oporu w hitlerowskich obozach koncentracyjnych / Krzysztof Dunin-Wasowicz. – Warszawa, 1981. – 445 s.
8. Frankl V. Trotzdem Ja zur Leben sagen / Viktor Frankl. – Muenchen, 2007. – 202 s.
9. Szarota T. Stefan Rowecki «Grot» / Tomasz Szarota. – Warszawa, 1983. – 286 s.

REFERENCES

1. Kardash V. Spravzhnii druh i providnyk / Vasyl Kardash // U borotbi za ukrainsku derzhavu. – Lviv, 1992. – S. 731–738.
2. Klymyshyn M. V pokhodi do voli / Mykola Klymyshyn. – [B.m.], [b.d.]. – T. 2. – 386 s.
3. Marunchak M. Ukrainski politychni viazni v natsystrykykh konsentratsiinykh taborakh / Mykhailo Marunchak. – Vinnipeg, 1996. – 364 s.
4. Mirchuk P. U nimetskykh mlynakh smerty / Petro Mirchuk. – London, 1957. – 236 s.
5. Pasichniak V. Prozirky z moho tverdoho zhyttia / Vasyl Pasichniak // U borotbi za ukrainsku derzhavu. – Lviv, 1992. – S. 569–575.
6. Shevchuk P. Odyn den pered vyzvolenniam / Pavlo Shevchuk // U borotbi za ukrainsku derzhavu. – Lviv, 1992. – S. 501–506.
7. Dunin-Wasowicz K. Ruch oporu w hitlerowskich obozach koncentracyjnych / Krzysztof Dunin-Wasowicz. – Warszawa, 1981. – 445 s.
8. Frankl V. Trotzdem Ja zur Leben sagen / Viktor Frankl. – Muenchen, 2007. – 202 s.
9. Szarota T. Stefan Rowecki «Grot» / Tomasz Szarota. – Warszawa, 1983. – 286 s.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2017 р.